

UN „MARE SCRITOR AL PĂMÂNTULUI RUSESC”:
LEV TOLSTOI ÎN *MĂRTURISIRILE* LUI MIHAIL SADOVEANU

Ludmila BRANIȘTE

Notele și comentariile lui Mihail Sadoveanu despre scriitori și cărți, adunate, cu timpul, în volumele *Anii de ucenicie*, *Foi de toamnă*, *Ți-aduci aminte* și în culegerile *Caleidoscop*, *Evocări*, *Mărturisiri*, parte integrantă, prin adâncă lor înrudire cu opera artistică, din ordinea existențială a scrisului său, nu pornesc doar din nevoia sufletească a unei apetențe intelectuale neistovite și nici dintr-o curiozitate mereu trează, care l-au făcut deschis pentru tot și toate. Hotărât, încă din tinerețe, „să nu fie lipsit de sculele meșteșugului său și de cunoașterea maieștrilor breslei”, scriitorul face din actul de lectură o activitate cognitivă cu o finalitate bine statornicită. Literatura altora nu reprezintă pentru el un divertisment frivol. Este un mijloc ideal, dobândit prin adâncirea în concret, de a cunoaște ființa umană sub toate înfățișările manifestărilor sale și, prin ea, și ființa literaturii.

Această viziunea antropologică a actului de receptare, care explică și justifică interesul pentru scrisul altora, îl obligă ca, în popasurile sale meditative, să nu se limiteze la niște notări capricioase și fugitive, dictate de temperatura schimbătoare a afectelor. În opiniile lui Sadoveanu despre prietenii săi, scriitorii, se întrevede, neabătut, năzuința de a stabili corelația de adâncime dintre operă și om, urmărită pe coordonatele esențiale ale atitudinii față de sine și față de lume. Cel citat este urmărit adesea în filiația lui biologică, psihologică și literară, fără fișe istoriografice, fără biografie anecdotică, fără rigoare pedantă și tic metodologic. Portretul plin de culoare și viață, evocare de atmosferă și climat moral, afirmația fermă a unei aprecieri de valoare, prin conjugarea datelor de gust cu acele ale reflecției, țintesc spre definirea unei fizionomii umane și a unei formule specifice de artă.

Comprehensiunea largă și atitudinea participativă nu înseamnă însă lipsă a criteriilor. Sadoveanu își adaptează mijloacele de studiu și tonul emoțional

după figurile literare înfățișate și totdeauna în acord cu concepția sa despre literatură și valorile ei umanizatoare. Este o adaptare la obiect, care ne permite să deosebim, dincolo de interes intelectual, de dragoste pentru om și emoție pentru operă, o schemă a examenului critic și un mers al gândirii unui scriitor care și-a făcut, din lectură, un mod de existență.

Mărturisindu-și crezul artistic, comentatorul își întemeiază actul de cunoaștere pe convingerea că izvoarele adevăratei literaturi se află numai „în viața cea mare de la care totul pornește”. De la viață pornește și caracterul imperisabil al artei cuvântului și menirea ei de a „eterniza” existența și a face „mai bună lumea”. Poporul, „părintele” său literar, a intuit, cel dintâi, acest mare adevăr, creînd o literatură în ecourile căreia se descoperă, prelungite, valorile vieții. Drept urmare, ea se cuvine să constituie „premisele majore ale dezvoltării literaturii noastre naționale, culte, originale”. Această convingere îi legitimează toate preferințele și toate refuzurile. Scriitorii iubiți cu o pasiune deschisă mărturisită, în al căror comentariu unda emoțională e vădită, sunt cei ce „aparțin acestui popor”, iar, în scrisul lor, „pulsează viața acestui pământ”. Printre ei, există Neculce, „cel dintâi povestitor artist al nostru”, pentru că a adunat, în *Letopisețul* său, „carte de căpătâi”, „comori de frumuseți artistice”; Alecsandri, deoarece, simțind „fiorul religios al mării literaturi nescrise”, a cules *Miorița*, „așa de fără pereche între cântecele popoarelor”; Eminescu, în „idolatria” căruia și-a trăit tinerețea, pentru că „arta lui, așa de subțire”, are rădăcini „și în sufletul marilor și simplilor rapsozi populari”; „inimitabilul” Creangă, „marele [său] învățător” și „bun prieten al vieții”, deoarece este „cea mai măiastră și artistică manifestare a poporului în literatura cultă”.

Asupra lui Ion Creangă revine mereu în paginile sale, cu modelarea unui respect și a unei dragoste pe care nu le pot explica decât intuirea perfectă a ființei lui umane și cunoașterea temeinică a artei lui.

Dragostea pentru „marele [său] învățător” a rămas neștirbită toată viața. Pe abecedarul lui, „șânc bălănel, cu capul mare și privirea sfioasă”, a dezlegat „tainele citirii”, iar, de atunci, multe dintre „ceasurile luminii și ale înțelegerii celei mari” au rămas legate de numele „marelui scriitor, acest bun prieten al vieții mele”¹.

Alături de numele privilegiate amintite, apar, în memoriile și însemnările sale, și altele, surprinse în formule laconice, memorabile prin sugestivitatea lor rară. Bălcescu – „una din excepțiile minunate ale neamului românesc”, Hasdeu –

¹ M. Sadoveanu, *Sfat cu învățătorul, Evocări*, București, E.P.L., 1954, p. 105.

„expresie eroică a culturii noastre de la 1870”, Nicușor Beldiceanu – „omul ales și prietenul rar”, Panait Istrati – „un fecior al acestui pământ”, Ibrăileanu – adevăratul „șef al marelui stat major al intelectualității democratice”, „maestrul de versuri”, „prietenul poet”, neprețuit tovarăș de vânătoare – George Topârceanu. Cele două profiluri pe care le consacră minții lui „de mare ascuțime” și înzestrării lui artistice, se adună, de fapt, într-un mare elogiu al prieteniei ideale, care îi unește pe oameni în viață ca și în moarte. Dispărând, „el n-a murit întreg” și-l vom avea între noi, scrie Sadoveanu, până ce se va așeza deasupra noastră întrebarea înfricoșată din Balada morții, pătrunzătoarea poezie, care cuprinde în „veninul ager” al versurilor ei, destinul poetului – autor și al nostru, al tuturor „În ce lună, în ce a anii curg ca apa”...

Ori de câte ori pierdea, prin moarte, un scriitor-prieten, memorialistul își simțea, el însuși, mai aproape sfârșitul: „moartea prietenilor este începutul morții noastre”¹.

În același spirit, cu intuiția profundă a artistului, îi comentează pe scriitorii străini, Flaubert, Zola, Maupassant, Turgheniev, Gorki și, cu regim preferențial, pe Tolstoi, „cel mai mare creator de viață al literaturii europene a veacului al XIX-lea”². Opiniile-i judicioase și mereu actuale despre opera acestui „prieten unic” merită să constituie obiectul de interes și de studiu al acestor pagini.

Când am intrat în acel centru simpatic de umanitate care erau Iașii în preajma anului 1900, – mărturisește Sadoveanu –, una dintre cele dintâi bucurii spirituale pe care le-am avut a fost contactul cu marea literatură rusească [...]. Atunci, la Liceul Național am cunoscut în traducere franceză pe Dostoievski și Tolstoi, pe Gogol și Turgheniev, pe Pușkin și Lermontov, pe Șcedrin și Gorki – atunci la începuturile sale³.

Și o altă mărturisire:

În anul 1897 am intrat în cursul superior al Liceului Național din Iași. Era vremea unor mari fierberi [...]. Ideile progresiste aveau destul de numeroși aderenți în tineretul cultivat din Universitate și licee. În mijlocul acestui tineret, sufletul adolescentului a găsit hrana spirituală

¹ M. Sadoveanu, *Pentru un prieten mort*, în *Mărturisiri*, E.S.P.L.A., 1960, p. 125.

² M. Sadoveanu, *Tolstoi*, în *Evocări*, ed.cit., p. 231. Vezi și Tolstoi, în *Opere*, vol. 6, *Foi de toamnă*, E.P.L., 1952, p. 432.

³ M. Sadoveanu, *Caleidoscop*, ed. II, București, Ed. de Stat, 1946, p. 67.

care îi convenea. Acolo am intrat în contact cu marea literatură europeană și în deosebi sufletul meu a primit, cu o lungă vibrație revelația literaturii ruse a veacului care se sfârșea¹.

La Iași, exista, într-adevăr, o preocupare permanentă pentru literatura rusă. În paginile „Contemporanului”, traducerile, recenziile și articolele lui C. Dobrogeanu-Gherea, Ion și Sofia Nădejde, C. Mille, Raicu Ionescu-Rion au popularizat arta scriitorilor ruși. Mai târziu, „Viața Românească”, prin contribuția lui G. Ibrăileanu, își deschide larg coloanele literaturilor străine, luând atitudine împotriva tradiționalismului îngust al mișcării semănătoriste.

Din paginile acestor publicații și prin intermediul traducerilor franceze, Sadoveanu a început să cunoască literatura rusă și să fie cucerit de ea. De altfel, la sfârșitul veacului trecut, romanul rus mai ales a trezit curiozitatea și admirația întregii Europe prin problema gravă a conținutului și valoarea artistică a expresiei lui, înlesnind cercetările creatoare ale măștrilor prozei timpului.

Sadoveanu este, în această vreme, la întâile lui plâsmuiri literare, căutând cu înfrigurare drumul artei adevărate, izvorâte din cunoașterea oamenilor și a vieții lor. Un model al unei astfel de arte l-a aflat în literatura rusă:

Eram încântat și tulburat în același timp, – declară el –, de viziunile și problemele ce prezentau sufletului meu acești mari artiști, neconținut frământați și tulburați ei înșiși, în căutarea unei lumi mai bune².

În altă parte, Sadoveanu ne comunică și mai limpede motivele care i-au trezit pasiunea pentru literatura clasică rusă:

Am fost atrași către această literatură mai cu seamă prin atitudinea scriitorilor în fața problemelor vieții și problemelor sociale. Pentru scriitorii ruși viața n-a fost niciodată un joc [...]. Scriitorii ruși n-au căutat izolarea într-o artă pură și stearpă. Au rămas mereu exponenți ai durerilor și aspirațiilor poporului, au fost în fruntea mișcării revoluționare, au suferit pentru libertate, au murit pentru libertate³.

În lumina acestor mărturisiri, la care s-ar putea adăuga încă multe altele, putem afirma, cu certitudine, că scriitorul român s-a apropiat de literatura clasică rusă și și-a însușit experiența creatorilor ei pentru că în ea a aflat răspuns la

¹ M. Sadoveanu, *Importanța mondială a literaturii clasice ruse*, în *Evocări*, p. 192.

² *Caleidoscop*, ed. cit., p. 67.

³ M. Sadoveanu, *Gorki*, în *Mărturisiri*, p. 391.

marile probleme care frământau societatea românească de la începutul secolului al XX-lea.

Realitatea dramatică a acestui secol a împins, pe primul plan, problemele sociale, politice și morale ale unor noi pături sociale intrate în orbita marilor evenimente istorice, lărgind orizontul scriitorilor și obligându-i să devină nu numai artiști, ci și cetățeni. Marea problemă a țărânimii, în jurul căreia se dezvoltă o întreagă literatură, rămâne, stăruitoare, și în atenția lui Sadoveanu.

Încă de la primele sale volume, *Șoimii*, *Povestiri*, *Dureri înăbușite*, el s-a impus opiniei publice prin legăturile-i strânse cu lumea „autohtonilor acestui pământ”. Tragismul existenței acestora îl va copleși și îl va face totdeauna al lor. „Eu sunt partizantul lui Ion Secăreanu și al tuturor celorlalți umiliți și vămuiți ai vieții”, îi declara cândva, pătimaș, tatălui său. Această adeziune, fără rezerve, la cauza celor mulți i-a asigurat operei sale caracterul ei viguros realist și umanitarismul ei larg.

Când, în 1946, Sadoveanu dăruia publicului cititor admirabila tălmăcire a *Povestirilor unui vânător*, în prefața volumului făcea sublinierea:

Entuziasmul meu juvenil pentru aceste povestiri ale lui Ivan Turgheniev era legat și de vânătoare, care a fost pasiunea mea dominantă multă vreme, și mai ales de țărâniile lui, pe care-i zugrăvește cu atâta înțelegere și pe care îi regăseam într-o oarecare măsură în țărâniile noștri moldoveni, a căror viață și soartă m-a preocupat din primul moment al începuturilor mele artistice¹.

Evocând memoria lui Taras Șevcenco, despre care a scris, cu ani înainte, rânduri entuziaste Dobrogeanu Gherea, tot el notează:

Îmi găsesc corespondențe cu marele poet în acel sentiment de dragoste pentru cei mulți și obișduiți, la care inima mea răspunde cu toată puterea. Căci lumea din care a ieșit Șevcenco are identități cu lumea pe care am cunoscut-o și am înțeles-o în peisajul nostru moldovenesc².

De aceea a și vorbit și scris Sadoveanu atât de convingător despre reprezentanții literaturii ruse, pe care i-a considerat, totdeauna, alături de Neculce și Creangă, drept părinții săi literari. Iar sentimentul pe care-l păstrează, în tinerețe sau la maturitate, pentru acești dascăli ai săi, este venerația. Am putea

¹ Sadoveanu încercase o traducere a acestor povestiri încă din 1900, împreună cu tovarășul său de tinerețe și învățătură, Nicolae N. Beldiceanu. Vezi M. Sadoveanu, *Turgheniev*, în *Mărturisiri*, p. 403-414.

² *Caleidoscop*, ed. cit., p. 89.

spune chiar că el nu scrie despre unii sau alții dintre acești prețuiți creatori, ci îi evocă pentru că ei trăiesc într-însul ca niște „prieteni unici”. Fără să fie simple amintiri despre scriitori și cărți, aceste evocări cuprind și propria-i profesiune de credință, exprimată, an cu an, în însăși dezvăluirea, cu diferite prilejuri, a pasiunilor sale literare.

Articolele lui Sadoveanu despre clasicii literaturii ruse sunt, pentru motivele arătate mai sus, prea puțin reconstituirii fidele de date și fapte istorice, și, mai mult, pagini de evocare lirică, din care se încheagă imaginea unei personalități memorabile, văzută în laturile ei caracteristice.

Însușirile de preț ale literaturii clasice ruse Sadoveanu le-a aflat adunate în creația lui Lev Tolstoi. Spre acest „mare scriitor al pământului rusesc”, cum îl numise Turgheniev, în 1885, s-a îndreptat adesea, scriind despre el pagini memorabile, nu numai prin judecata cumpănită a opiniilor, dar și prin expresia lor lirică.

Citindu-l pe Tolstoi, Sadoveanu a fost zguduit de puternicul realism al operei acestuia, de profunda ei semnificație morală și socială. Încă din adolescența ieșeană, cărțile scriitorului rus și, dintre acestea, *Război și pace* și *Anna Karenina*, în primul rând, ținute sub căpătâi, erau mereu citite, cu sentimentul că, de fiecare dată, ele erau altele, noi. Impresia „ciudată”, lăsată de aceste scrieri n-a putut-o desluși, mărturisește el, multă vreme. Când, după ani, înțelegerea a biruit și a aflat răspunsul la multe întrebări chinuitoare, ni le-a comunicat și nouă, cu pricepere și căldură. Deși îl impresionează puternic „anii de trudă morală” ai scriitorului rus, viața lui familială „tristă”, dorința lui de a intra în „frământările apostolatului, căutării adevărului și sensului vieții”, ciudățeniile care i s-au atribuit, tragedia neînțelegerii familiale, a suferinței lui, sunt considerate fapte demne de reținut doar de biografi. Pe Sadoveanu îl interesează mai ales opera, pe care o urmărește, în evoluția ei, pentru a pune în lumină „însușirile de scriitor realist și observator nemilos al strâmbelor alcătuirii sociale”.

E cel mai mare creator de viață al literaturii veacului al XIX-lea, – scrie el [...]. – Omul acesta mare, scriitorul acesta care a izbutit să dea cu atâta putere viața întregă cu ciudățeniile, vârtejurile și adevărurile ei, scriitorul acesta care nu are în opera lui nici oameni buni, nici răi, ci oameni adevărați, așa cum sunt ei în realitate, parcă n-a făcut literatură, parcă a secretat viața¹.

¹ Tolstoi, în *Evocări*, p. 262.

„Impresia aceasta grozavă” i-a lăsat mai ales *Război și pace*, în care n-a găsit „senzațiile rare de stil” ale marilor scriitori francezi, de aceea nici n-a fost ispitit să învețe, pe de rost, „ca o melodie armonioasă”, un capitol, cum a făcut cu Flaubert. Sadoveanu nu-i reproșează lui Tolstoi lipsa de stil, cum au făcut atâția dintre acei care s-au ocupat de opera lui. Recunoaște că scrisul tolstoian nu are coloratura artistică a lui Gogol sau a lui Turgheniev. Cu toate acestea, mărturisește el, multe din întâmplările și intrigile povestirilor și romanelor celor doi scriitori i-au lăsat impresii care au durat doar un timp. Cu *Război și pace* a fost „altfel”:

Am intrat cândva în paginile cărții acesteia ca într-o țară. Am văzut peisaje nouă, am auzit vorbind, am privit mișcându-se și lucrând oameni după oameni, am auzit glas de durere, țipăt de plăcere, zbuciumul războiului, am simțit liniștea păcii și a veșniciei¹.

Sadoveanu a deosebit astfel, de la început chiar, nu numai caracterul epic, profund realist, al creației tolstoiene, dar și pe cel eroic, monumental. El este convins că opera scriitorului rus este expresia fidelă a literaturii ruse clasice, în ceea ce privește epicul uriaș, monumentalul, pentru că, mai ales el, a înfățișat, artistic, viața poporului, desfășurată nu numai în timp, dar și în diversitatea sa spațială, în diversitatea claselor, păturilor, grupurilor sociale și caracterelor individuale, încadrate în desfășurarea istorică a colectivității. „Singur genul epic îmi devine natural”, nota Tolstoi însuși în jurnalul său la începutul anului 1869, și de acest adevăr, Sadoveanu se arată pătruns de la prima lectură.

Rândurile lui entuziaste ne amintesc de cele ale lui Ibrăileanu, care, la vremea lui, a stăruit, cu aceeași admirație și înțelegere, asupra creației „superbe, imense și calme” a lui Tolstoi, cutremurat de marea putere a romancierului rus de a crea, în cărțile sale, viața, de a așeza, la temelia lor, viață banală, dar tragică a oamenilor, materialul prim, pe care l-a selectat și l-a prefăcut, cu geniul său demiurgic, în ceva nou și personal, o creație unică și autentică.

Când ia în discuție personajele acestei opere, Sadoveanu pune în lumină o altă însușire a artei tolstoiene. „Adâncirea sufletească” a personajelor principale și a celor secundare, deopotrivă de vii, este la Tolstoi, subliniază el, de o „forță neegalată”. De aceea are impresia unor „întâmplări cărora le-a fost martor și a unor oameni pe care i-a cunoscut personal”². Scriitorul român observă bine aici cum iscusitul scriitor rus, înfățișând viața sub toate aspectele și cu toate

¹ Tolstoi, în *Foi de toamnă*, ed.cit., p. 259.

² Tolstoi, în *Evocări*, p. 263.

caracteristicile ei, accentuează individualitățile, care devin mai vii, mai naturale, mai spontane. Analist lucid, Tolstoi își pune puterea de descripție și uimitoarea forță de analiză în slujba necesității creării de viață, a reliefării sensibilității eroilor. El a zugrăvit, pe „dinăuntru” lumea spirituală a oamenilor, pentru că joacă rolul unui observator nevăzut al celor mai diverse fenomene din viață. Iată de ce opera lui l-a impresionat pe Sadoveanu, așa cum ne impresionează, pe fiecare din noi, și prin măreția construcției, și prin îndemânarea rară de a descoperi ceea ce se numește „dialectica sufletească”.

Dintre sutele de personaje ale romanului *Război și pace*, Sadoveanu își aduce aminte de prințul Andrei, „prietenul simpatic și trist”, de Maria, sora acestuia, cu „aerul ei de mucenică”, de bătrânul lor tată, de Pierre Bezuhov, care „simbolizează întregul popor slav”, de marele Napoleon – „piticul ce umbla pe câmpul de război, printre morți și răniți”. Aproape inimii sale rămâne însă Natașa. Evocatorul își amintește cum un prieten al său – Ibrăileanu – i-a mărturisit că a iubit-o cu pasiune pe Anna Karenina, acest „tip admirabil de femeie”, care l-a fermecat prin frumusețe, inteligența, distincția ei, prin faptul că este „simbolul vieții, însuflețirea”¹.

Natașa este îndrăgită pentru aceleași însușiri: pentru că este naturală, „zglobie și plină de viață”. Ca fiecare cititor, o preferă pe Natașa de la petrecerea de Anul Nou, de la bal, de la vânătoare, „într-un peisaj de toamnă”, din timpul evacuării Moscovei și în zilele despărțirii de Andrei. Văzută în aceste împrejurări, firească, „nealterată”, supusă întru totul „chemărilor inimii”, ea îl face să exclame: „câtă patimă, câtă putere de viață!”.

Avem certitudinea însă că eroina lui Tolstoi este și a „inimii” lui Sadoveanu, pentru că această contesă subțirică, crescută în mătase și catifea, este și însuflețită de o reală dragoste de țară. De aceea a înfruntat încercările abătute asupra țării sale și, în împrejurări grele, când a fost nevoie „de sufletul ei rusesc”, ea a devenit matură, lăsându-ne convingerea, cu toate contradicțiile epilogului romanului, că va deveni una dintre acele „femei ruse” pe care le va cânta Nekrasov în poemul său.

Patriotismul este una din multiplele trăsături ale eroilor zugrăviți de Tolstoi, o trăsătură care încadrează personajele individuale în desfășurarea istorică a întregului popor. Sadoveanu a sesizat o principală calitate tolstoiană – capacitatea de a împleti, organic, destinele oamenilor cu acela al poporului întreg. Individul este totdeauna subordonat colectivității, în felul acesta el apare

¹ G. Ibrăileanu, *Anna Karenina*, „Viața românească”, 1911, nr. 4.

mai reliefat, mai autentic. Imaginea Natașei este, prin mii de fire, legată de conținutul epopeic al cărții, se integrează în viziunea de ansamblu, amplificând-o. În romanele lui Tolstoi există o permanentă osmoză între definirea psihologică a caracterului și dimensiunea epică. Scriitorului nostru nu i-a scăpat această originală modalitate de zugrăvire a vieții lăuntrice, individuale, care luminează acuitatea senzorială extraordinară și percepția colosală a vieții, de care a dat dovadă clasicul rus, atent la toate formele existenței.

Cercetând operele lui Tolstoi, Sadoveanu nu uită să le enumere și pe acelea care concretizează, mai limpede, atitudinea artistului față de om, mai ales față de „umiliții și obidiții vieții”.

Scriitorii ruși au dat modele neîntrecute, în scrisul lor, de felul cum trebuie să se apropie un artist de oamenii simpli. Scriitorii reprezentativi din apus, ca Georges Sand, Maupassant, Zola, pe care Sadoveanu i-a citit cu interes, tot în anii adolescenței ieșene, s-au străduit să zugrăvească chipuri de oameni simpli, fără a avea însă forța de înfățișare a scriitorilor ruși. Principiul „obiectivității”, al neintervenției în narațiune, proclamat de Flaubert și Zola, i-a dus la un fel de „indiferențism” față de faptele și oamenii înfățișați.

Sadoveanu însuși a sesizat acest neajuns, când a scris:

Esteți ai veacului al XIX-lea negau posibilitatea unei literaturi care să se ocupe de plebei, țărani și muncitori. Aceștia erau aduși în scenă sau în episoadele romanelor ca elemente de comic și stupiditate amuzantă. Chiar țărani lui Balzac, ai lui Zola și Maupassant nu se pot ridica până la umanitate. Scriitorii clasici ruși eliberează definitiv pe omul din popor de acest ostracism. Ei dau semnificație faptelor mărunte ale vieții, sfărâmând ierarhia consacrată de vechile canoane. Acordă sărmanilor simpatie înțelegătoare, căutând în ei valorile umane. Țărani sunt luminați de poezia muncii pământului, au simțul instinctiv al adevărului și percepția demnității omenești¹.

În felul acesta l-a descoperit, l-a înfățișat și Tolstoi, alături de Dostoievski și Gorki, pe omul simplu. Fără să-l idealizeze, el a stăruit asupra frumuseții simplității, asupra vieții lui sufletești bogate, manifestând pentru el o dragoste de frate.

Această atitudine îi este proprie și scriitorului român. În opera sa, el a creat o întreagă galerie de „înăbușiți”, în care a văzut, nu cazuri patologice, ci o largă categorie umană, recrutată, cu deosebire, din păturile țăranimii. Înfațișându-i, el nu ignoră niciodată ceea ce este omenesc în ei. Are mereu

¹ *Importanța mondială a literaturii clasice ruse, ed. cit., p. 193.*

convingerea bogăției lor sufletești, a aurului ce zace în ei, suferind pentru deposedarea lor de dreptul legitim, uman, la viață.

*
* *

Parcurgerea operei lui Tolstoi cu realismul ei profund, cu umanitarismul ei luminos și democratismul ei larg, care i-a dat scriitorului român „senzația multiplă a nesfârșitei vieți” i se pare tot atât de instructivă și de înălțătoare pe cât este și viața însăși. De aceea Tolstoi rămâne prietenul „unic”, iar unul dintre studiile închinat lui sfârșește, firesc, cu elogiul făcut prieteniei ideale: „Scriitorii sunt cei mai ideali prieteni ai noștri. Prietenul acesta al meu n-a murit”¹.

Lectura operei lui Tolstoi i-a înlesnit, așadar, lui Sadoveanu, verificarea ideii de bază a însăși concepției sale artistice și i-a întărit convingerea că frumusețea artistică nu poate sălășlui decât în viață. Este un adevăr pe care Tolstoi l-a pus totdeauna în lumină. Pentru aceasta, importanța lui este văzută în raport cu menirea de a oglindi însăși viața, în raport cu realitatea este subliniat și caracterul ei imperisabil, rolul ei de a eterniza viața, de a-i conferi perspective și sensuri.

Merită să mai amintim, pentru a ilustra cum aprecierile pentru creația tolstoiană au caracterizat câteva din pasiunile sale literare, încât, atunci când Sadoveanu s-a aflat la conducerea Teatrului Național din Iași, el a cerut să se înscrie, în repertoriu, dramaturgia clasică rusă. Datorită lui, publicul ieșean a putut aplauda creațiile artiștilor români în *Învieerea*, *Crimă și pedeapsă*, *Frații Karamazov*, *Puterea întunericului* etc. În felul acesta, Sadoveanu a trezit și interesul cititorilor și, în egală măsură, și al scriitorilor români pentru clasicii ruși, contribuind la intensificarea, în epocă, a circulației lor, cu adânc răsunet, în spațiul literelor românești.

Mai mult, considerându-l pe Tolstoi un criteriu și un model de urmat, Sadoveanu însuși a stat sub înrâurirea lui. Exemplul reputatului scriitor l-a ajutat, după propria-i mărturisire, la clarificarea sa în problemele artei cuvântului, fiind și o sursă a caracterului profund realist și popular al operei sale.

Scriitori din multe literaturi ale lumii au mărturisit că au fost ucenicii lui Tolstoi. Trebuie să spunem însă că, atunci când este vorba de acest scriitor, problema epigonismului este exclusă. Este un artist care nu poate fi imitat, pentru

¹ Tolstoi, în *Foi de toamnă*, p. 263.

că, a-l imita pe Tolstoi, înseamnă, de fapt, a spune adevăruri despre viață și oameni, iar acest lucru nu poate fi considerat nicicând epigonism. Ecouri, reminiscențe, exemple, prelucrate creator, se găsesc și în opera lui Sadoveanu, dar acesta, scriitor complex, n-a fost inhibat sau paralizat în talentul și originalitatea sa. În „cărțile de căpătâi” ale lui Tolstoi și ale altor „maestri ai breslei”, scriitorul român a aflat nu numai semnele actului uman și artistic, și valori ce dau preț cuvintelor. S-a aflat și pe sine. El și-a descoperit, ca într-o oglindă, chipul, felul de a-și corespunde. „Deformarea” devine, firesc, *formare*.

De la Tolstoi Sadoveanu a învățat că, la baza artei, stă munca cea mai nemiloasă. Natură artistică de structură tolstoiană, fără să ignore efectele stilistice, transpuerile plastice sau muzicale, el s-a impus datorită trudei neostenite asupra cuvântului, datorită voinței de a comunica, în propria-i operă, adevărurile vieții, de a implânta, adânc, în existența umană rădăcinile artei sale. Cu prilejul unei anchete, *În ce cred*, el declara:

În viață am două principii călăuzitoare: întâi că trebuie să fiu om și apoi scriitor. Cred în două poezii ale vieții: în poezia scrisului și în poezia muncii. Și mai cred că scriitorul trebuie să fie într-un permanent contact cu viața, cu durerile ei, cu bucuriile, cu înfrângerile ei. – Și, mai departe –: în ceea ce am scris până acum și în ceea ce voi scrie am căutat și voi căuta să păstrez un contact firesc cu viața nedenaturată și cu frământările ei¹.

Găsim, în această mărturisire, ideea de bază a concepției artistice a scriitorului, temelia ideologică a viziunii sale literare: frumusețea artistică nu poate sălășlui, cum am și amintit, decât în viață. Învățând – și de la Tolstoi – cum se clădește o operă, Sadoveanu a creat o proză din care am aflat adevăruri despre viață, dragoste, moarte, război, pace, despre întregul existenței umane. Ca și a scriitorului rus, opera lui are, și ea, cadența unui fluviu, curgând solemn și egal. Liniștea și desăvârșirea însoțesc acest drum.

Pentru toate aceste motive, comentariul operei lui Lev Tolstoi, „prietenul său unic”, este simțit și trăit *înăuntru*. Ideile comunicate se hrănesc nu doar din cugetare, ci și din afecțiune. Potențialului intelectual îi este adăugat, complementar, unul emoțional, și acesta îi structurează, în chip personalizat, opiniile. În locul unor judecăți pedante, făcute în spiritul unei severe discipline, citim pagini evocatoare, străbătute de intuiție simpatetică și căldură. Forța expresivă pe care le au evocările lui Sadoveanu despre scriitori și cărțile lor

¹ În „Adevărul literar și artistic”, 1931, 6 decembrie, p. 2.

informează, dar și seduce, pentru că sunt rodul, nu doar al inteligenței, ci și al simțirii umane.